

Людмила Хмельницька
(Переяслав-Хмельницький)

РЕНЕСАНСНА СТАТУАРНА ТА РЕЛЬЄФНА ПЛАСТИКА: ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ

У статті досліджується процес формування та генеза становлення статуарної та рельєфної пластики в українській мистецькій традиції доби Ренесансу. Зі здобуттям Україною незалежності спостерігається пошук роботи з вивчення особливостей мистецько-культурної спадщини попередніх епох, у тому числі періоду духовного Відродження – Ренесансу. Опрацювання різного виду джерел, наукової літератури та використана наукова методика дозволили автору дослідити процес формування основних рис статуарної та рельєфної пластики під впливом чинників національних ренесансних тенденцій. Визначено вплив ренесансного стилю у напрямку статуарних форм та рельєфної пластики на становлення і розвиток українського мистецтва наступних історичних епох.

Ці положення мають методологічне значення для дослідження як стилевих трансформаційних процесів у галузі мистецтва загалом, так і окремих його аспектів, як то статуарної та рельєфної пластики.

У ході роботи було використано загальні принципи наукового пізнання: системності, об'єктивності, історизму. Дослідницький інструментарій включає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: методи пошуку, систематизації, аналізу та узагальнення отриманих даних.

Ключові слова: мистецтво, різьба, рельєф, Ренесанс, семантика, скульптура, стиль.

Дослідження розвитку мистецтва, як трансформації художніх стилів, належить до актуальних проблем не лише філософії, естетики та мистецтвознавства, а й історичної науки. Сучасна українська історична думка з цього приводу аналізує сутність трансформації з позицій системності; концептуальними ознаками трансформації розглядаються: істотна структурна переробка систем, яка перетворює внаслідок зміни зв'язків, відношень, опосередкувань організацію та функції вихідного формоутворення; типовий перехідний процес у галузі знання, культури, соціальної еволюції; змішані форми, в яких поєднуються знищення і переробка старого, адекватне відтворення, гібридизація старого і нового.

У період Відродження розвиток статуарної та рельєфної скульптури був зосереджений переважно на західноукраїнських землях. У центральних-східних регіонах і на Таврійському півострові процес відбувався дещо по-іншому. Православна українська церква потрапила 1683 р. під юрисдикцію Московського патріархату. Згідно з його розпорядженням, всі скульптурні постаті святих вилучалися із церков і знищувалися [10, с. 342].

Тогочасна скульптура розвивалася переважно у стилі іконостасної різьби. Побутували різновиди орнаменту, зокрема рослинні мотиви, різні інтерпретації грона виноградної лози. Цей евхаристичний за семантикою мотив широко використовували скульптори, він став об'ємним, опуклим, ажурним, переходячи іноді в круглу декоративну пластику. Майже не помітно актуалізувалася фігуративна сюжетна сакральна скульптура. Спочатку – рельєфні оздоби екстер'єрів, потім цей вид перейшов у інтер'єри, як рельєфна і об'ємна пластика.

На початку XVI ст. у с. Крилос, яке виникло на місці давнього княжого міста Галич, ще височіли руїни величного Успенського собору, побудованого князем Ярославом Осьмомислом. Неповдалі від руїн собору 1535 р. побудовано Успенську церкву. Звичайно, руїни Успенського собору використано як будівельний матеріал разом із кам'яними блоками і великою кількістю

елементів скульптурного декору. До таких елементів належить тимпан над західним входом до церкви із рельєфним зображенням сцени Успіння Пресвятої Богородиці [5, с. 76].

У процесі дослідження об'єкта науковці висунули припущення, що рельєф, можливо, видобутий із частини скульптурного оздоблення Успенського храму, побудованого Ярославом Осьмомислом, тобто є пам'яткою скульптури XII ст. Однак детальніший аналіз допоміг встановити, що рельєф створено при відбудові церкви 1535 р. [9, с. 94]. На користь такого твердження свідчать: комірець на шиї одного із апостолів – деталь одягу, яка з'явилася в Європі лише у XVI ст.; стихарі, в які одягнуті ангели, – частина одягу духовенства, відома з XV ст.; ренесансні за формою канделябри біля ложа Богородиці та голівки крилатих ангелів, теж типово ренесансний мотив [2, с. 83].

Храмова скульптура XVI ст., як і в попередні епохи, є не візуальним, а передусім мистецтвом символічним, онтологічним, де домінує сакральний символ. Достатньо наближений за часом до рельєфу із Крилоса рельєф надгробної плити, вмурованої в стіну інтер'єру Вірменського собору (Львів). Рельєф зображає постать патріарха Великої Вірменії – Стефана, котрий по дорозі в Рим зупинився у Львові. Нижче від рельєфної плити поміщено латинський напис – свідчення про особу, якій присвячено цей меморіальний пам'ятник [1, с. 142].

У XVI ст. побудову вірменської церкви у Львові було доручено львівському будівельнику Дорінгу, а її добудову у XVIII ст. – Войтіху Келару. В скульптурній майстерні, яка належала Келару, робили кам'яні надгробні плити, у тому числі плити для львівських вірмен. Надгробок патріарха Стефана характеризують три основні діючі стильові чинники: українська сакральна традиція, яка ґрунтується на зразках вітчизняного іконопису і скульптури, зокрема скульптурних традицій давнього Галича; традиції української готичної пластики; відлуння форм мистецтва Відродження. Ці чинники у різних трансформаціях властиві українській сакральній і не сакральній скульптурі другої половини XVI – першої половини XVII ст. [8, с. 302].

У Галичині в 50-х роках XVI ст. з'явилися два привізні надгробки роботи іноземних майстрів: бронзова плита із зображенням львівського старости Миколи Гербурта (1555; Львівський латинський костел) – роботи нюрнберзького майстра Панкрація Лябенвольфа, та, виконаний у вапняку, надгробок померлого у дитинстві Криштофа Гербурта (знаходився у сімейній усипальниці родини Гербуртів у костелі м.Фельштин біля Самбора; тепер – музей Олеський замок на Львівщині) [9, с. 102]. Авторство Лябенвольфа встановив польський дослідник В. Лозинський, котрий у міському архіві м. Нюрнберга знайшов запис від 4 липня 1551 р., яким Панкрацій Лябенвольф заявив у магістраті, що відлив у міді «благородного і добронородженого пана старосту Одновського в руському воєводстві». Вага відливу – 10 нюрнберзьких центнерів, тобто майже 500 кг. За матеріал і роботу замовник заплатив по 24,5 золотих за кожен центнер [6, с. 129]. Інший твір такого плану – бронзова вертикальна плита на пам'ять воєводи Станіслава Жолкевського (помер 1588 р.). На ній зображена фронтальна, одягнена в металевий обладунок, з мечем у руках постать бородатого чоловіка похилого віку. Можливо, як і попередній твір, це робота львівського скульптора, хоча модель і відлив могли виконати різні майстри [1, с. 206].

Скульптура Відродження пов'язана переважно із культовою архітектурою, де співіснує у вигляді декоративних елементів, карнизів, фризів, пілястрів і капітелів, насичених рослинною орнаментикою сюжетних рельєфів, об'ємних статуй або композицій. Відповідні мотиви поширилися наприкінці XVI – початку XVII ст. у костелах і церквах Львова, Жовкви, Бережан, інших міст Галичини й Поділля. Паралельно скульптурні прикраси використовувалися у світських палацових спорудах, замках, будинках міщан. Значні будівельні роботи, з якими пов'язана скульптура, здійснювались переважно в західних регіонах України, які тоді утримували лідерство в суспільних і духовних процесах, ініціювали піднесення культурного життя, зростання національної свідомості, активізацію національно-визвольних змагань. Такий стан тривав до 20-х років XVII ст., коли ініціатива національного розвитку дещо переміщується, зосереджуючись у Києві та здебільшого на Запорозькій Січі.

Водночас із архітектурно-монументальним будівництвом набула розвитку монументальна пластика – екстер'єри й інтер'єри церков, костелів, громадських, міщанських будівель. Створювалися численні високохудожні архітектурно-скульптурні об'єкти, які дають усі підстави вважати цей період українським Відродженням. Розвивалося мистецтво ансамблевого містобудування, де велика увага приділялася декоруванню скульптурою. Скульптурні оздоблення у будівлях, що переважно фігурально-орнаментально завершують фасади аттиками, сюжетними рельєфними вставками, фігурами в нішах, численні пам'ятки скульптури збереглися в уніатських, православних і римо-католицьких сакральних спорудах. Таке використання скульптури стимулювалось релігійним культом.

У регіонах, де був вплив італійського Ренесансу, популяризувалася форма так званих копулованих каплиць. Найяскравіші зразки таких будівель відомі у Львові та Бережанах [2, с. 194]. Це споруди-пам'ятники, які зазвичай слугували усипальницями знатних магнатських родин або каплицями-молільнями біля храмів. Найвідоміші з-поміж них – каплиці Боїмів (Львів) та Синявських (Бережани). Споруди виконали видатні скульптори — нідерландець Г.Горст (? – 1612), львів'янин А.Бемер (? – 1626), німець за походженням Й.Пфістер (1573-1642) [8, с. 549].

У світовому мистецтві відомі різні мотиви – «оранти», жіночої краси, материнства, добра і зла тощо. Від періоду Середньовіччя поширився мотив, який у сучасній мистецтвознавчій літературі дістав назву «мотив скорботної постаті» [9, с. 71]. Мотив «скорботної постаті» не належить до провідних в історії українського мистецтва, проте він є важливим свідченням взаємозв'язків українських та світових художніх традицій. Так, інша львівська споруда – каплиця Кампіанів не мала копули, лише була завершена аттиком, який через непродуману систему відводів води з даху давно зруйнувався. Каплиця пишно оформлена статуарними скульптурами і ззовні, і всередині. В інтер'єрі – епітафійні портрети представників родини Кампіанів; з великою майстерністю виконані рельєфи чотирьох євангелістів, постаті апостолів Петра і Павла. Каплиця – приклад синтезу мистецтва епохи Відродження, органічного поєднання компонентів інтер'єру, архітектури й скульптури [7, с. 329].

До вагомих досягнень української скульптури періоду Відродження належить відомий фриз Успенської церкви у Львові. Основними його елементами є цикл метолів на біблійні євангельські теми. Образи фризу далекі від класичних канонів європейського Відродження. Вони ближчі до творів народного мистецтва.

Окрему групу становлять пам'ятки епітафійного та надгробкового характеру. Основна концепція надгробків зорієнтована на аналогії з мистецтвом Італії та Середньої Європи. Однак, це стосується лише основної концепції. Такий інтер'єрний пам'ятник вміщує саркофаг, вставлений в нішу стіни, на накриття покладено скульптурне зображення покійного. Саркофаг прикрашають фігурки дітей з гірляндами квітів, фруктів, вази з пишними букетами тощо [2, с. 204]. До найвідоміших зразків таких пам'ятників належить надгробок гетьмана Великого князівства Литовського князя Константина Івановича Острозького (1460-1530), виконаний львівським скульптором Себастьяном Чешеком і встановлений в Успенському соборі Києво-Печерської лаври [4, с. 212]. Це був один з найкращих в Україні надгробків. Постаць князя у горизонтальному положенні виконана з білого мармуру, закута в сталеві лати, на голові – позолочена корона, під головою подушка [6, с. 183].

На ниві скульптурного портрету набувають поширення два основні види надгробного зображення: з постатями навколішки або погруддя. Перший популяризується серед світських і духовних магнатів та середньої шляхти. Його розвиток простежується у контексті мистецтва Відродження. Другий – властивий заможному міщанству періоду маньєризму (середина XVII ст.).

Значного розвитку на українських землях набула високохудожня різьба в іконописі храмів східного обряду та римо-католицьких вівтарях. Процес розвитку, від майже площинного рельєфу до горельєфу та ажурно-просторових рішень рослинно-орнаментальних

мотивів з динамічним характером форм, простежується на трьох збережених іконостасних ансамблях першої половини XVII ст. [3, с. 204]. Йдеться про два львівські – П'ятницький і Успенський – іконостаси (роботи видатних львівських майстрів Ф. Сеньковича та М. Петраховича) і Святодухівський у м. Рогатині (Івано-Франківської обл.) [10, с. 94].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна стверджувати, що саме розвитку та утвердженню ідеалів Ренесансу в українській культурі передував процес збереження та захисту культурно-історичної спадщини княжої доби в умовах перебування українських земель в складі Великого князівства Литовського і Польщі. Зрештою, очевидно, що перебування західноукраїнських земель в складі Польщі, інтегрованої в західноєвропейський культурно-освітній простір, позитивно позначилось на проникненні ідей ренесансу, а найважливіше – гуманістичних цінностей. У результаті це дало поштовх до відродження та динамічного розвитку національної культури у галузях освіти, друкарства та видавництва, літератури, науки, архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва тощо. Позитивним стало те, що відродження національної культури проходило в декількох осередках України, що з одного боку забезпечило долучення до культурних змін широкого загалу, а з іншого – надало культурно-історичним процесам певної продуманості, організованості, концентрації кращих інтелектуалів та митців і навіть можливості конкурувати з єзуїтськими культурними впливами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бокань В.А. Історія культури України: Навч. посібник / В.А. Бокань, А.П. Польовий. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
2. Греченко В.А. Історія світової та української культури: Навч. посібник / Греченко В.А., Чорний І.В.; Кушнерук В.А., Режко В.А. – К.: Літера, 2000. – 464 с.
3. Крвавич Д. Мистецтво скульптури / Д. Крвавич, С. Черепанова // Українське мистецтво. – Львів: Світ, 2005. – Ч. III. – С. 184-213.
4. Крвавич Д.П. Архітектурно-декоративна пластика / Дмитро Крвавич // Українське мистецтво. – Львів: Світ, 2004. – Ч. III. – С. 200-215.
5. Овсійчук В. А. Українське мистецтво другої пол. XVI – першої половини XVII століття / В.А. Овсійчук. – К.: Наукова думка, 1985. – 182 с.
6. Овсійчук В. Малярі перехідної доби: роздуми над творчістю художників львівського Ренесансу Федька Сеньковича та Миколи Петраховича / В. Овсійчук. – К.: Либідь, 1994. – 236 с.
7. Овсійчук В. А. Класицизм і романтизм в українському мистецтві / В. Овсійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 342 с.
8. Попович К.Ф. Нарис історії культури України / Попович К.Ф. – К.: АРТЕК, 1999. – 728 с.
9. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: Підручник / Горбач Н.Я; Гелей С.Д., Російська З.П. та ін. – Львів: Каменярь, 1992. – 166 с.
10. Українська культура / Лекції за ред. Антоновича Д. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.

REFERENCES

1. Bokan V.A. Istoriiia kultury Ukrainy: Navch. posibnyk / V.A. Bokan, A.P. Polyovy. – K.: MAUP, 2001 – 256 s.
2. Grechenko V.A. Istoriiia svitovoyi ta ukrayinskoyi kultury: Navch. posibnyk / Grechenko V.A., Chornyy I.V.; Kushnerchuk V.A., Rezhko V.A. – K.: Litera, 2000. – 464 s.
3. Krvavych D. Mystetstvo skylptyry / D. Krvavych, S. Cherepanova // Ukrayinske mystetsvo. – Lviv: Svit, 2005. – Ch. III. – S. 184-213.
4. Krvavych D. P. Arkhitekturno-dekoratyvna plastyka / Dmytro Krvavych // Ukrayinske mystetsvo. – Lviv: Svit, 2004. – Ch. III. – S. 200-215.
5. Ovsyichuk V. A. Ukrayinske mystetsvo drugoyi pol. XVI pershoyi polovyny XVII stolittya / V.A. Ovsyichuk. – K.: Naukova dumka, 1985. – 182 s.

6. Ovsyichuk V. A. Makyari perehidnoyi dobu: rozdumu nad tvorchystyu hudozhnykiv Ivivskogo Renesansu Fedyka Senykovicha ta Mykoly Petrakhnovycha / V. Ovsyichuk. – K.: Lybid, 1994. – 236 s.
7. Ovsyichuk V. A. Klasbtsyzm i romantyzm v ukrayinskomu mystetstvi / V. Ovsyichuk. – K.: Dnipro, 2001. – 342 s.
8. Popovbch K.F. Narysy istoriyi kultury Ukrayiny / Popovbch K.F. – K.: ARTEK, 1999. – 728 s.
9. Teoriya ta istoriya svitovoyi i vitchyznyanoyi kultury : Pidruchnyk / Horbach N.Y.; Heley S. D., Rosiyska Z.P. ta in. – Lviv : Kamenyar, 1992. – 166 s.
10. Ukrayinska kultura / Leksiyi za red. Antonovycha D. – K.: Lybid , 1993. – 592 s.

Хмельницкая Л. Ренесансная статуарная и рельефная пластика: истоки и формирование.

Статья исследует процесс формирования и развития генезиса статуарной и рельефной пластики в традициях украинского искусства периода Возрождения. С получением Украиной независимости наблюдается восстановление работы по изучению особенностей художественного культурного наследия предыдущих эпох, включая период духовного Возрождения – Ренессанса. Обработка различных типов источников, научной литературы и использование научных методов позволили автору исследовать процесс формирования основных функций статуарной и рельефной пластики под влиянием факторов динамики национального Возрождения. Определено влияние Ренессанса в направлении статуарных форм и рельефной пластики на формирование и развитие украинского искусства следующих исторических эпох. Эти положения имеют методологическое значение для исследования как стиля трансформационных процессов в искусстве в целом, так и конкретных аспектов, как то статуарной и рельефной пластик.

В ходе работы были использованы общие принципы научного познания: последовательность, объективность, историзм. Инструментарий исследования включает набор научных дисциплин и специальных исследовательских методов: методы поиска, систематизации, анализа и обобщения полученных данных.

Ключевые слова: искусство, резьба, рельеф, Ренессанс, семантика, скульптура, стиль.

Khmelnyska L. Renesansnaa statuary and embossed plastic: origins and formation.

The article examines the process of formation and human development statuarnoi and embossed plastic materials in the Ukrainian artistic traditions of the Renaissance. With the obtaining of independence observed recovery work to study the features of the artistic cultural heritage of previous eras, including a period of spiritual revival, the Renaissance. Processing of different types of sources, scientific literature and used scientific methods have allowed the author to explore the process of formation of the basic features of statuarnoi and embossed plastic under the influence factors of national Renaissance trends. Influence of the Renaissance style in the direction of statuarnih forms and embossed plastic on the formation and development of Ukrainian art next eras. These provisions have methodological importance for studies of how style transformational processes in the arts in General and specific aspects, such as statuarnoi and embossed plastic. In the course of work were used to general principles of scientific knowledge: consistency, objectivity, istorizmu. Research Toolkit includes a set of scientific subjects and special research methods: methods of search, systematization, analysis and synthesis of the received data.

Key words: art, carving, relief, sculpture, Renaissance, semantics, style.

Одержано 5.03.2014.